

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ МІСТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ УРБАНІЗАЦІЇ

© 2017 БУБЕНКО П. Т., ПАНОВА О. Д.

УДК 332.1:711+339.9

Бубенко П. Т., Панова О. Д.

Програма розвитку міст у контексті сучасних викликів урбанізації

Мета статті полягає у дослідженні процесу еволюційного становлення Нової програми розвитку міст (НПРМ) та аналізі стратегічного інструментарію міського розвитку в рамках сформованої парадигми міста на сучасному етапі. Проаналізовано глобальні концептуальні трансформації в руслі ідентифікації урбанізації як рушія стійкого і всеохоплюючого економічного зростання та сталого розвитку міст. У контексті забезпечення взаємопосилюючого зв'язку між урбанізацією і економічним розвитком систематизовано змістовні складові системи дій з реалізації НПРМ, орієнтованих на досягнення сталого міського розвитку. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є пошук універсального інструментарію стратегічного розвитку міст у рамках положень НПРМ, а також аналіз впливів локальних факторів на процес реалізації НПРМ.

Ключові слова: урбанізація, місто, економічний розвиток, сталий розвиток, комплексний підхід.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 23.

Бубенко Павло Трохимович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Панова Олена Дмитрівна – старший викладач кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: panova_biz@ukr.net

УДК 332.1:711+339.9

Бубенко П. Т., Панова О. Д. Программа развития городов в контексте современных вызовов урбанизации

Цель статьи заключается в исследовании процесса эволюционного становления Новой программы развития городов (НПРГ) и анализ стратегического инструментария городского развития в рамках сложившейся парадигмы города на современном этапе. Проанализированы глобальные концептуальные трансформации в русле идентификации урбанизации как двигателя устойчивого и всеобъемлющего экономического роста и устойчивого развития городов. В контексте обеспечения взаимодополняющих связей между урбанизацией и экономическим развитием систематизированы содержательные составляющие системы действий по реализации НПРГ, ориентированных на достижение устойчивого городского развития. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является поиск универсального инструментария стратегического развития городов в рамках положений НПРГ, а также анализ воздействий локальных факторов на процесс реализации НПРГ.

Ключевые слова: урбанизация, город, экономическое развитие, устойчивое развитие, комплексный подход.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 23.

Бубенко Павел Трофимович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Панова Елена Дмитриевна – старший преподаватель кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: panova_biz@ukr.net

UDC 332.1:711+339.9

Bubenko P. T., Panova O. D. The Program for Urban Development in the Context of Current Urbanization Challenges

The aim of the article is to study the evolutionary development of the New Urban Agenda (NUA) and analyze the strategic tools of urban development within the existing urban paradigm at the present stage. The global conceptual transformations through the lens of identifying urbanization as an engine for sustainable and comprehensive economic growth and sustainable urban development are analyzed. In the context of providing mutually complementary links between urbanization and economic development, the content components of the system of actions for implementing the NUA aimed at achieving sustainable urban development are systematized. Prospects for further research in this direction are searching for universal tools of strategic urban development within the framework of the provisions of the NUA, as well as analyzing the impact of local factors on the process of implementing the NUA.

Keywords: urbanization, city, economic development, sustainable development, integral approach.

Fig.: 2. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 23.

Bubenko Pavlo T. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Economics of Enterprises, Business Administration and Regional Development, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: office.nesc@nas.gov.ua

Panova Olena D. – Senior Lecturer of the Department of Economics of Enterprises, Department of Economics of Enterprises, Business Administration and Regional Development, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: panova_biz@ukr.net

Постановка проблеми. Розвиток сучасної цивілізації характеризується інтенсивними темпами урбанізації: збільшенням міського населення, яке, за прогнозами ООН, складатиме 66 % населення світу до 2050 року, а також зростанням міст за розміром і кількістю, що в умовах глобального тренду перетворення міст на мегарегіони та міста-регіони підвищує значення великого міста та міських агломерацій в національній та глобальній економіках [18].

Урбанізаційні процеси в Україні відображають загальні глобальні тенденції: наразі 69,3 % українського населення проживає в містах та урбанізованих територіях, і, за прогнозами ООН, частка міського населення в Україні становитиме 79 % до 2050 р. [19]. Україна залишається високоурбанізованою країною попри триваючу депопуляцію: за наявними статистичними даними у період 1990–2014 рр. населення України скоротилося майже на 12,4 %, що також супроводжується зниженням кількості міського населення (на 10 %), але превалює зменшення чисельності сільського населення (на 17 %) зумовлене збереження зростання рівня урбанізації в Україні (у середньому на 0,18 % у рік) [1; 2]. Незважаючи на характерні особливості урбанізаційних процесів в Україні, переважно спричинених негативною демографічною ситуацією – від'ємним природним приростом населення та системною кризою в країні в цілому, питання збалансованого просторового розвитку є вельми актуальним для забезпечення ревіталізації українських міст.

Процеси прогресуючої урбанізації зумовлюють появу широкого спектра викликів щодо задоволення основних потреб міського населення при одночасному забезпеченні цілісності критичних екосистем, боротьбі з кліматичними змінами та сприянні економічній продуктивності і соціальній інтеграції, що характеризує міста як критично важливі локуси численних складних взаємопов'язаних проблем сталого розвитку, економічного зростання, стратегічного планування та управління. Становлення нової глобальної парадигми міста в руслі положень Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. та Цілей сталого розвитку – відкрите, безпечне, життєстійке й екологічно стійке місто, покладених в основу Нової програми розвитку міст ООН-Хабітат, актуалізує необхідність осмислення трансформаційних процесів у контексті ідентифікації урбанізації не як негативного концентратора загроз і проблем соціально-економічно-екологічного міського розвитку та забезпечення життєдіяльності міст, а як рушія стійкого і всеохоплюючого економічного зростання та сталого розвитку міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Урбанізація як багатоаспектне явище та предмет міждисциплінарного вивчення всебічно аналізується географами, демографами, соціологами й економістами, зокрема, у працях вітчизняних науковців – Ф. Д. Заставного, І. В. Гукалової, А. В. Степаненко, С. С. Мохначука, О. І. Шаблія, І. М. Прибиткової, Е. М. Лібанової, О. І. Карого, В. М. Бабаєва, В. Т. Семенова та ін.

У змістовному взаємозв'язку з економічним розвитком поступове нарощення процесів урбанізації, з одного боку, зумовлює підвищення ролі міст як центрів соціально-економічної активності на національному та регіонально-

му економічних ринках, а також світової конкурентоспроможності регіонів і національних економік, а з іншого боку, становить загрози для сталого розвитку територій, забезпечення гідного рівня та якості життя міського населення.

В контексті позитивного впливу на економічний розвиток міста пропонують різноманітні можливості для освіти і зайнятості; в містах концентруються трудові ресурси, що необхідні підприємствам для розвитку; щільність населення і підприємств в містах полегшує обмін знань і інформації, стимулює створення нових підприємств і технологічних інновацій. Використовуючи переваги ефекту масштабу, міста забезпечують інфраструктурою, а також базовими послугами значну кількість населення при менших витратах порівняно з тією ж кількістю людей в сільській місцевості [5]. Як хаби торгівлі, управління і транспортних потоків міста забезпечують життєво необхідний зв'язок із сільською місцевістю, між іншими містами і через міжнародні кордони. Міста створюють основну та додаткову вартість і значну частку ВВП, адже близько 80 % світового ВВП формується саме в містах [8].

Однак негативні наслідки урбанізації становлять загрози для сталого розвитку міст, які включають нерівність, соціальну й економічну ізоляцію, деградацію довкілля, зумовлених недостатнім рівнем розвитку необхідної інфраструктури або міської політики у сфері охорони довкілля та забезпечення справедливого розподілу переваг міського життя [4; 15] та додатково підсилені моделями нераціонального споживання, які переважають у міських умовах [10]. Економічна діяльність, соціальна і культурна взаємодія, а також екологічний і гуманітарний вплив концентрації населення в містах створюють проблеми для сталого розвитку в таких аспектах міського життя, як житло, інфраструктура, продовольча безпека, охорона здоров'я, освіта, зайнятість населення, безпека і раціональне використання природних ресурсів, що спричиняє деструктивні зрушення в системі життєзабезпечення міста.

Враховуючи дуалістичність впливу урбанізації на економіку розвитку, на сучасному етапі сформовано нове глобальне визнання міста як «драйвера» сталого розвитку через проактивне управління наслідками урбанізації [9; 14]. Забезпечення контрольованої щільності міських територій дозволяє підтримувати ефективне надання послуг, енергозабезпечення та землекористування [7], використання зелених технологій та розумного планування міської мобільності можуть змінити «метаболізм міст» у руслі забезпечення сталого розвитку міст [6; 17]. Як інкубатори інновацій, мереж взаємодій та локації різних субкультур міста мають значний потенціал вирішення проблем урбанізованих територій через соціо-технічну складову системи життєзабезпечення міста – розвитку компонентів розумного (смайт) міста [11; 16]. Нове бачення позитивного вектора впливу урбанізаційних процесів в контексті забезпечення можливостей для економічного зростання, соціального і культурного розвитку та охорони довкілля покладено в основу Нової програми розвитку міст, прийнятій на Конференції ООН по житлу і сталому міському розвитку (Хабітат III) у 2016 р.

Метою цієї статті є дослідження процесу еволюційного становлення Нової програми розвитку міст та аналіз

стратегічного інструментарію міського розвитку в рамках сформованої парадигми міста на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики урбанізації у змістовному взаємозв'язку з економічним розвитком і сталим розвитком міст поступово набували актуальності на порядку денному світової спільноти (рис. 1).

Під час першої конференції ООН по населених пунктах (Хабітат I) у Ванкувері у 1976 р. глобальне населення нараховувало 4,1 млрд осіб і з них 1,4 млрд осіб (38 %) складало міське населення, під час Хабітат II у Стамбулі у 1996 р. – 5,8 млрд осіб та з них 2,6 млрд осіб (45 %) – міське населення, а під час Хабітат III у 2016 р. – 7,3 млрд осіб та з них 4 млрд осіб (55 %) – міське населення.

У підсумковому документі Хабітат I – Ванкуверській декларації було означено ключову проблему – погіршення неприйнятних умов життя в населених пунктах через нерівність економічного зростання і неконтрольовану урбанізацію. Принципи Ванкуверської декларації були реалізовані в 64 рекомендаціях для впровадження відповідних дій на національному рівні, згрупованих у розділи Ванкуверського плану дій: (А) Стратегії і політика з населених пунктів; (Б) Планування населених пунктів; (В) Житло, інфраструктура і послуги; (Г) Земля; (Д) Участь громадськості; (Е) Інституції і управління. Попри те, що деякі ключові принципи і рекомендації залишаються актуальними і понині, вагомим недоліком здобутків Хабітат I є активне впровадження підходу «згори донизу» через встановлення пріоритету на роботі національних урядів і міжнародній співпраці та виключення із дискусії влади на місцевому рівні та груп громадянського суспільства.

Предтечею Другої конференції ООН із населених пунктів Хабітат II у 1996 р. стали дві визначні події:

(1) Доповідь «Наше спільне майбутнє» Всесвітньої комісії за навколишнього середовища і розвитку ООН (Комісія Брундтланд) у 1987 р., в якій було визначено сталий розвиток як розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби й окреслені фундаментальні компоненти сталого розвитку: економічне зростання, захист довкілля та соціальна рівність [23]. Окрему увагу в докладі було приділено проблемам урбанізації в світовій економіці в контексті таких тез:

- майбутнє міст залежить від їх місця в національній і міжнародній системі міст, яка також обумовлена взаємозв'язком із майбутнім периферійних районів, які послідовно інтегруються в урбанопромислову систему у зв'язку із поступовим перенесенням підприємств деяких галузей промисловості та сфери послуг у сільські райони;
- неконтрольоване просторове розростання міст призводить до таких негативних наслідків, як занепад міської інфраструктури та житлового фонду; зростання вартості будівництва житла, доріг, водопровідно-каналізаційних систем і громадських служб; знищення природних ландшафтів і погіршення стану навколишнього природного середовища; зростання безробіття та бідності міського населення; неспроможність міської влади у вирішенні цих проблем в умовах обмеженості

повноважень, фінансового та ресурсно-кадрового забезпечення;

- укрупнення великих міст спричиняє незбалансоване регіональне зростання, загострює міжрегіональні диспропорції соціально-економічного розвитку країни, загрожуючи національній єдності та політичній стабільності, що потребує прийняття національної стратегії з населених пунктів у руслі деконцентрації та зняття навантаження у великих містах через балансування пріоритетів розвитку міської системи країни, великих, середніх і малих міських центрів, узгодження підходів до міського і сільського розвитку, укріплення авторитету і ролі місцевої влади щодо пошуку та стимулювання ефективних рішень місцевих проблем.

(2) Конференція ООН щодо питань природного середовища та розвитку або Саміту Землі в 1992 р. у Ріо-де-Жанейро. За результатами першого Саміту Землі було прийнято низку важливих підсумкових документів, за основними положеннями яких країни світу повсюдно долучились до прийняття національних стратегій сталого розвитку, серед яких Порядок денний на XXI століття – програма глобальних дій щодо досягнення сталого розвитку, зокрема, населених пунктів [19].

З метою інтеграції концепції сталого розвитку під час конференції ООН Хабітат II було прийнято:

- Стамбульську декларацію, в якій на відміну від положень Ванкуверської декларації Хабітат I було прийнято новаторські принципи партнерства – між урядом та органами міської влади через активізацію процесу децентралізації, одночасно забезпечуючи транспарентність, підзвітність і чуйність до потреб людей з боку органів управління всіх рівнів, та участі (партисипативності) із залученням приватного сектора, профспілок, неурядових організацій та інших груп громадянського суспільства;
- Порядок денний Хабітат, в якому аргірію зафіксовано центральне місце людини в прагненні до сталого розвитку, а також надано план дій виконання Стамбульської декларації за трьома тематичними напрямками:
 - 1) «Належне житло для всіх» у руслі реалізації житлової стратегії, спрямованої на сталий розвиток населених пунктів, базуючись на людиноорієнтовному підході та еколого-соціально-економічній обґрунтованості;
 - 2) «Сталий розвиток населених пунктів за умов зростаючої світової урбанізації» в прагненні економічно стабільного, соціально динамічного, екологічно раціонального розвитку міських територій із всебічним урахуванням культурного, релігійного різноманіття та природної спадщини;
 - 3) «Нарощування потенціалу та інституційний розвиток» через провадження ефективної децентралізації, забезпечення місцевих органів влади достатніми ресурсами, інституціоналізацію широкою громадської участі в процесах прийняття рішень та управління на місцевому рівні, формування

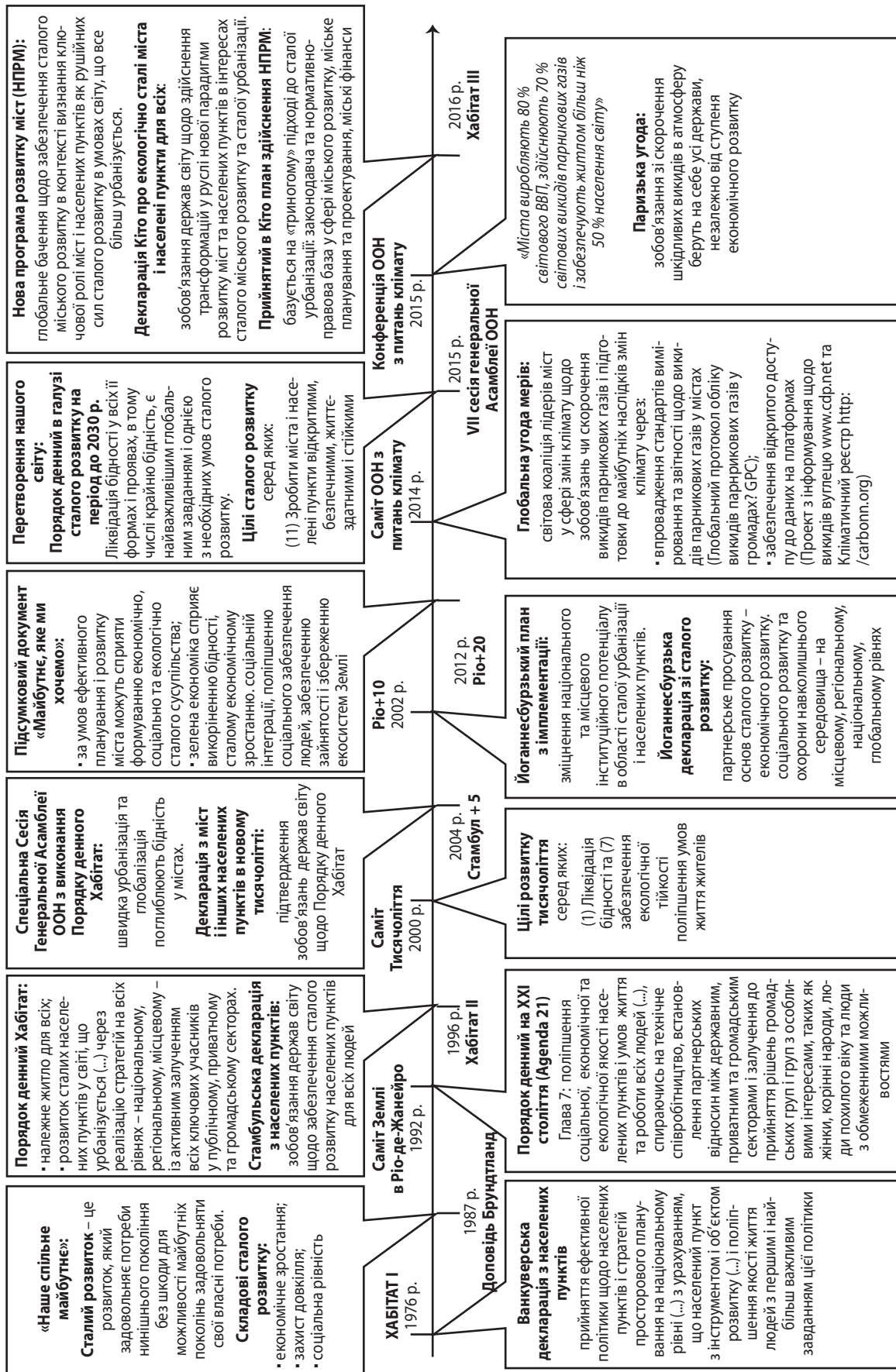

Рис. 1. Хронологія світових заходів щодо викликів урбанізації: ключові підсумкові документи та тези

відповідної законодавчої бази й організаційних структур.

Хабітат II сприяв формуванню нових парадигм у 1990-х рр. XX ст. – ринкова економіка, добре урядування (англ. good governance) і партисипативна демократія – у той час, коли країни інтегрувались в глобалізований світ, який створював як нові можливості, так і підвищував ризики, що мало безпосередній вплив на політику, стратегії та практики в населених пунктах по всьому світі та сформували нові виміри дискусії світової спільноти на початку XXI ст.

Прийняття Цілей розвитку тисячоліття до 2015 р. на Саміті Тисячоліття у 2000 р., серед яких ліквідація абсолютної бідності та голоду (ціль 1) та забезпечення екологічної стійкості (ціль 7), зокрема, стосовно наслідків урбанізації – до 2020 р. досягти значного покращення умов життя, щонайменше, 100 мільйонів мешканців нетрів – зумовило скликання Спеціальної Сесії Генеральної Асамблеї ООН по виконанню Порядку денного Хабітат (Стамбул +5) у 2001 р., підсумковим документом якої стала Декларація з міст і інших населених пунктів в новому тисячолітті. Стамбул +5 розширив спектр проблем населених пунктів XXI ст., акцентувавши проблему бідності в містах не тільки за умов інтенсивних темпів урбанізації, а також глобалізації: в урбаністичному просторі конкуруючих міст багатство розподіляється серед багатих, а бідні залишаються поза увагою, адже в розвинутих країнах 16 % міських домогосподарств є бідними, а в містах країн, що розвиваються, 36 % усіх домогосподарств отримують дохід нижче місцевого прожиткового мінімуму [19].

У руслі подальших фундаментальних змін у дискурсі сталого розвитку на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Ріо +10) у 2002 р. було введено механізм партнерства типу II між національними або субнаціональними органами влади, представниками приватного сектора і суб'єктами громадянського суспільства, які формують добровільні транснаціональні угоди з метою задоволення конкретних цілей сталого розвитку, що знайшло своє відображення у підсумкових документах саміту – Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку та Йоганнесбурзькому плані з імплементації.

На конференції ООН зі сталого розвитку Ріо +20 у 2012 р. було визнано недостатність прогресу щодо інтеграції трьох аспектів сталого розвитку та подолання бідності з часу проведення першого Саміту Землі у 1992 році. У підсумковому документі конференції «Майбутнє, яке ми хочемо» було актуалізовано впровадження зеленої економіки як одного з важливих інструментів досягнення сталого розвитку; зміцнення інституційного забезпечення на місцевому, субнаціональному, національному, регіональному та глобальному рівнях на принципах системного підходу щодо збалансованої та ефективної інтеграції трьох вимірів сталого розвитку через узгодженість і координацію дій із запобіганням їх дублювання; ініціація процесу розробки Цілей сталого розвитку із урахуванням Цілей розвитку тисячоліття до 2015 р. та їх подальшим узгодженням із перспективним порядком денним після 2015 р. за 17 тематичними напрямками: сталі моделі споживання та виробництва; сталі домогосподарства, молодь та освіта; зміни клімату; чиста енергія; біорізноманіття; водні ресурси; моря і океани (блакитна економіка); лісові ресурси; сталі

сільське господарство; сталі міста; субсидії та інвестиції; нові індикатори прогресу (удосконалення показника ВВП); доступ до інформації; громадська участь; доступ до правового захисту та відшкодування втрат; екологічна справедливість для бідних і маргіналізованих верств населення; необхідний мінімум заходів для підтримки здоров'я.

У рамках підкріплення ініціатив сталого розвитку на місцевому рівні на Саміті ООН з питань клімату 2014 р. було прийнято Глобальну угоду мерів – всесвітню платформу колективних дій міст щодо скорочення викидів парникових газів і підготовки до майбутніх наслідків змін клімату.

У 2015 р. синергія ініціатив ООН зі сталого розвитку в умовах сучасних глобальних викликів XXI ст. реалізувалась в прийнятті 17 цілей та 169 завдань зі сталого розвитку на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН в підсумковому документі «Перетворення нашого світу: порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.». На порядку денному урбанізація розглядалась поза межами демографічного явища, як детермінуючий фактор впливу на сталий розвиток світу, визначивши Ціль 11 – забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів [3].

У змістовному зв'язку із Цілями сталого розвитку на Конференції ООН з питань клімату було прийнято Паризьку угоду щодо зобов'язань зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу з амбітною метою утримання зростання глобальної середньої температури «набагато нижче» 2 °C та обмеження зростання температури величиною 1,5 °C. Людська діяльність у містах значною мірою є відповідальною за поточні тенденції і динаміку змін клімату, і в той же час населені пункти є уразливими щодо негативних наслідків зміни клімату та забруднення навколишнього середовища.

Пріоритетно враховуючи глобально прийняті Цілі сталого розвитку та досягнуті рішення за Паризькою угодою, на третій конференції ООН по житлу і сталому міському розвитку (Хабітат III), що відбулася в Еквадорі 17–20 жовтня 2016 р., було ініційовано Нову програму розвитку міст (надалі – НІПРМ) – орієнтований на практичні дії документ, який містить глобальне бачення щодо забезпечення сталого міського розвитку в контексті визнання ключової ролі міст і населених пунктів як рушійних сил сталого розвитку в умовах світу, що все більш урбанізується [22].

Попри те, що дискусії з практичного механізму імплементації абстрагованих положень НІПРМ тривають, ООН-Хабітат запропоновано Рамкову систему дій зі здійснення НІПРМ за п'ятьма ключовими напрямками: формування національних політик міського розвитку, розвиток законодавчої та нормативно-правової бази у сфері міського розвитку, забезпечення ефективного міського планування та проектування, удосконалення системи міської економіки і фінансів, уможливлення реалізації трансформаційних процесів на місцевому рівні (рис. 2) [20].

Досягнення сталого міського розвитку є ключовою умовою здійснення позитивних трансформаційних впливів урбанізації, як рушії стійкого і всеохоплюючого економічного зростання, соціального та культурного розвитку і забезпечення охорони довкілля.

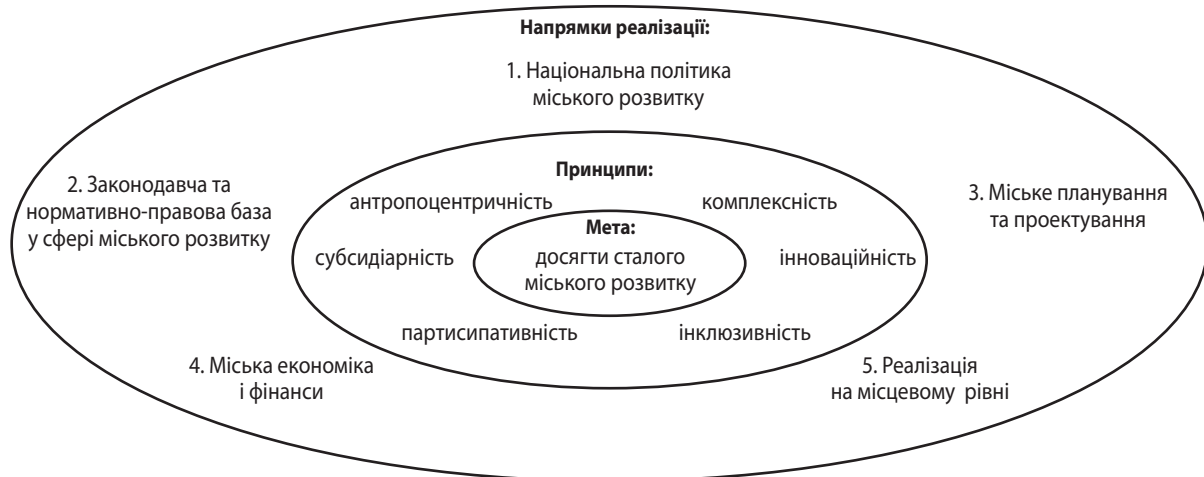

Рис. 2. Складові системи дій з реалізації НПРМ

В основу досягнення цієї амбітної мети покладено такі принципи НПРМ:

- *антропоцентричність*, що означає, що людина є центром міського розвитку, процесів прийняття рішень та забезпечення доступу до ресурсів, благ і можливостей міського життя;
- *комплексність*, що базується на застосуванні комплексного підходу до сталого міського розвитку на основі неподільних його складових – соціальної, економічної та екологічної, та загально-системної координації на глобальному, національному, регіональному і місцевому рівнях за участю всіх відповідних суб'єктів;
- *субсидіарність*, що полягає у забезпеченні надання послуг на рівні, найближчому до людей, у найбільш ефективний спосіб, і як установче підґрунтя процесів політичної, адміністративної та фінансової децентралізації обумовлює підвищення ролі місцевих органів влади та громад до рівня повноцінних партнерів у плануванні, фінансуванні та реалізації політики сталого міського розвитку із відповідним наданням повноважень і ресурсного забезпечення, а також як передумова ефективної децентралізації актуалізує формування дієвої системи багаторівневого урядування та співпраці (на національному, субнаціональному та місцевому рівнях) із чітким розподілом повноважень, відповідальності та ресурсів щодо вирішення питань місцевого значення на відповідному рівні у разі неможливості їх вирішення на місцевому рівні;
- *інноваційність*, що включає стимулювання практичної реалізації концепції розумного (смайт) міста; використання технологічних інновацій у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, електронного уряду, цифрових інструментів управління та систем геопросторової інформації; створення ефективних інноваційних фінансових механізмів задля зміцнення міської фінансової системи з метою забезпечення сталого міського розвитку; заохочення господарюючих суб'єктів застосовувати новаторські підходи до вирішення

проблем у сфері сталого міського розвитку, визнаючи, що приватна підприємницька діяльність, інвестиції та інновації є основними факторами продуктивності, всеосяжного зростання та створення робочих місць; розширення співпраці і обміну знань у галузі науки, технологій та інновацій на благо сталого міського розвитку;

- *партисипативність*, що передбачає залучення широкої участі всіх відповідних зацікавлених сторін, включаючи органи місцевого самоврядування, приватний сектор та громадянське суспільство, організації, що представляють жінок, молодь, людей із обмеженими можливостями, людей похилого віку, корінні народи, експертну спільноту, роботодавців, академічні установи, профспілки, асоціації мігрантів та асоціації культури на всіх етапах процесів формування, планування та здійснення міської політики, від розробки концепції до складання бюджету, реалізації, моніторингу й оцінки;
- *інклюзивність*, що ґрунтується на концепції «права на місто», яка була вперше запропонована французьким філософом і соціологом Андрі Лефевром у 1968 р. [12], і на сучасному етапі розглядається як «рівноправне володіння і користування містами й населеними пунктами, прагнучи сприяти всеосяжності та забезпечити для всіх жителів нинішнього і майбутніх поколінь без будь-якої дискримінації можливість проживання у справедливих, безпечних, здорових, доступних у фізичному та фінансовому плані, життєздатних і стійких містах та населених пунктах і їх будівництва з метою сприяння процвітанню та якості життя для всіх» [22].

За кожним ключовим напрямком Рамкової системи дій зі здійснення НПРМ сформульовано складові елементи:

1. *Національна політика міського розвитку* та розвиток інтегрованих національних систем міст і населених пунктів для досягнення національних цілей розвитку є базисом реалізації НПРМ, яка визнає провідну роль національних урядів у цьому напрямку, а також не менш важливий внесок з боку субнаціональних і місцевих органів

влади, громадянського суспільства та приватного сектора, що зумовляє багаторівненість і мільтисуб'єктність політико-творчого процесу.

Слід зазначити, що лише 15 країн з 35 країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку

(ОЕСР) мають експліцитні національні політики (стратегії або програми) міського розвитку із відповідним інституційним забезпеченням, що свідчить про пріоритетність цього напрямку на подальші 20 років реалізації НІПРМ в світі (табл. 1) [13].

Таблиця 1

Експліцитні національні політики міського розвитку в країнах-членах ОЕСР

Країна	Національна програма / стратегія міського розвитку	Механізм формування	Інституційне забезпечення	Рік прийняття
1	2	3	4	5
Австралія	План розвитку розумних міст (Smart Cities Plan)	за участю стейкхолдерів, партисипативний підхід	Департамент прем'єр-міністра та кабінету уряду	2016
Іспанія	Іспанська стратегія міського та місцевого сталого розвитку (Spanish Strategy for Urban and Local Sustainability)	за участю стейкхолдерів	Міністерство розвитку	2011
Корея	Комплексний національний план територіального розвитку (Comprehensive National Territorial Plan)	консультації з науковцями, експертами, органами міської влади	Міністерство землі, інфраструктури і транспорту	1972 (4-та редакція у 2011 р.)
Мексика	Національна програма міського розвитку на 2014–2018 рр. (National Urban Development Program 2014–2018)	_*	Міністерство аграрного, територіального і міського розвитку	2014
Нідерланди	Програма розвитку міст (Agenda Stad)	за участю стейкхолдерів	Міністерство внутрішніх справ і у справах королівства у партнерстві з Міністерством інфраструктури і довкілля та Міністерством економіки	на стадії формування
Німеччина	Національна політика міського розвитку (National Urban Development Policy)	за участю стейкхолдерів, Постанова Парламенту, Постанова Постійної конференції міністрів, відповідальних за міський розвиток	Міністерство навколишнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки	2007
Нова Зеландія	Положення національної політики щодо потенціалу міського розвитку (National Policy Statement on Urban Development Capacity)	за участю стейкхолдерів, офіційний законодавчий процес згідно з Законом про управління ресурсами	Міністерство довкілля	2016
Польща	Національна політика міського розвитку до 2023 р. (National Urban Policy 2023)	за участю стейкхолдерів, партисипативний підхід	Міністерство економічного розвитку	2015
Португалія	Сталі міста до 2020 р. (Sustainable cities 2020)	урядова резолюція	Генеральний директорат з територіального розвитку	2015
Словацька Республіка	Політика міського розвитку (Urban Development Policy)	за участю стейкхолдерів, партисипативний підхід	Міністерство транспорту, будівництва та регіонального розвитку	на стадії формування
Туреччина	Комплексна стратегія міського розвитку і План дій на 2010–2023 рр. (Integrated Urban Development Strategy and Action Plan 2010–2023)	за участю стейкхолдерів	Міністерство довкілля та урбанізації	2010

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Угорщина	Національна політика з розвитку населених пунктів (National Settlement Policy)	—*	Офіс прем'єр-міністра	на стадії формування
Франція	Міська політика (Politique de la ville)	партисипативний підхід	Генеральна комісія з територіальної рівності	2014
Чилі	Національна політика міського розвитку (National Urban Development Policy)	консультативний комітет	Міністерство житла та міського розвитку	2013
Чеська Республіка	Принципи міської політики (Principles of urban policy)	партисипативний підхід, урядова резолюція	Міністерство регіонального розвитку	2010

*інформація відсутня

2. Законодавча та нормативно-правова база у сфері міського розвитку є фундаментальним базисом для ефективного освоєння та управління громадським простором, забезпечення соціальної рівності та фінансової стійкості в рамках реалізації планів, програм і стратегій розвитку міст із урахуванням процесів урбанізації та гарантування «права на місто», що має містити такі елементи:

- визначення та каталогізація урбанізованих земель відносно неурбанізованих земель;
- планування місцевого розвитку із визначенням урбанізованих територій відповідно до прогнозів прийнятого урбанізаційного зростання;
- визначення, створення, експлуатація та захист громадського простору;
- посилення спроможності національних, субнаціональних і місцевих органів влади та здійснення відповідної фінансової, політичної та адміністративної децентралізації на основі принципу субсидіарності;
- справедливе використання та розподіл приросту від збільшення вартості земель і майна в результаті розвитку міських територій;
- розробка інклюзивних, належних і здійснених норм у житловому господарстві;
- встановлення національних мінімальних стандартів загального доступу до базових міських послуг, що відбивають право на достатні засоби життєзабезпечення, та уможливлення перевищення цих мінімальних стандартів відповідно до потреб на субнаціональному рівні;
- створення інструментів оцінки впливу, моніторингу, перевірки, внесення змін і правозастосування.

3. Міське планування та проектування у довгостроковому та комплексному вимірі, базуючись на принципах зв'язності, інтеграції та стійкості, є необхідним для оптимізації просторової організації урбанізованої форми та досягнення позитивних результатів урбанізації, що сприятиме компактності урбанізаційного впливу, запобіганню небажаному розростанню міст, виявленню зон, які не підлягають урбанізації, а також створенню високоякісних міських просторів з відчуттям місця,

що забезпечують рівні можливості для всіх, зберігають місцеву культурну спадщину та довкілля, сприяють соціальній взаємодії.

4. Міська економіка і фінанси є ключовими інструментами трансформаційних здійснень НПРМ і попри те, що органи місцевого самоврядування набувають все більшої відповідальності у зв'язку з урбанізацією, ключовою умовою успішного управління урбанізаційними процесами є підтримка національних урядів у руслі здійснення бюджетної та фінансової децентралізації, створення інноваційних партнерств (державно-приватних та багатосторонніх), а також залучення громадянського суспільства задля забезпечення прозорості, підзвітності і цілісності процесів, пов'язаних з фінансуванням урбанізації, та гарантування спрямованості публічних коштів на покращення якості життя населення.
5. Реалізація на місцевому рівні передбачає дії, що мають бути здійснені у більш деталізованому просторовому масштабі на основі рішень, прийнятих переважно на місцевому рівні, та включає такі елементи:
- використання проактивних інструментів спланованого розширення міст;
 - застосування інструментів відтворення занедбаного та/або застарілого міського середовища за умов запобігання джентрифікації та справедливої компенсації за переселення;
 - планування ущільнюючої забудови міської території та недопущення спекуляцій міськими земельними ділянками;
 - комплексне, ефективне та справедливе забезпечення міськими послугами та службами, особливо в незапланованих забудованих міських районах, урахування інтересів маргіналізованих груп населення;
 - отримання суспільної користі від державних інвестицій за допомогою планування, правових і фінансових механізмів, які стимулюють приріст вартості використання земельних ресурсів і розширену соціально-економічну та культурну функцію екосистем;

- підтримка громадських груп, які забезпечують зв'язок між жителями міст та місцевими і вищими рівнями влади.

Таким чином, НІПРМ є документом-візією щодо факторів сприяння взаємопосилаючому зв'язку між урбанізацією і економічним розвитком у якості інструментарію для сталого міського розвитку, що включає, з одного боку, «фактори сприяння розвитку» з метою контролю хаотичної урбанізації та використання спланованої урбанізації задля досягнення всеохоплюючого зростання через національну міську політику, закони, інститути, систему урядування, міську економіку, а з іншого боку, – «операційні фактори сприяння» для забезпечення сталого розвитку міст через реалізацію «триногого» підходу до сталої урбанізації за термінологією ООН-Хабітат [21] – збалансованого стратегічного розвитку трьох компонентів за умов реалістичності імплементації: нормативно-правова база, міське планування, фінансове планування.

Висновки. Відзначаючи масові зміни, що відбувались у містах через урбанізацію та глобалізацію протягом останнього сторіччя, становлення існуючої «глобальної програми розвитку міст» через процес ООН-Хабітат відбувався нерівномірно, адже не завжди досягався глобальний консенсус щодо просування базових цілей подолання бідності, розвитку й екологічної стійкості; попередні обговорення проблем розвитку на глобальному рівні ігнорували міські проблеми, а коли проблему розвитку міст було винесено на порядок денний, вона була безсистемно вписана в глобальну практику розвитку.

Прийняття НІПРМ у 2016 р. формалізує глобальну позицію щодо ключової ролі міст у забезпеченні сталого розвитку і формулює бачення урбанізованого світу через 20 років. Визнання Цілі 11 сталого розвитку на 2016–2030 рр. підкреслює, що члени ООН визнають міста як законні суб'єкти у справі сталого розвитку, та визначає пріоритетність соціальних, економічних та екологічних детермінант міст у глобальних змінах.

Однак цей процес зумовлює перспективний пошук практичного універсального інструментарію стратегічного розвитку міст, враховуючи відсутність стандартизованих, відкритих статистичних даних, недостатність інституційного забезпечення міського розвитку, збору та моніторингу статистичних даних міст на національних рівнях, а також урахування впливів локальних факторів на процес реалізації НІПРМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. МБПП/Світовий банк. Україна. Огляд процесів урбанізації. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9jMMBCzIHvkdXE3XzlOc0JWem8/view>
3. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
4. Angel S., Parent J., Civco D.L., Blei A., Potere D. The dimensions of global urban expansion: Estimates and projections for all countries, 2000–2050. *Progress in Planning*. 2011. Vol. 75. P. 53–107.
5. Cohen B. Urbanization in developing countries: Current trends, future projections, and key challenges for sustainability. *Technology in Science*. 2006. Vol. 28. P. 63–80.
6. Ferrao P., Fernandez J. Sustainable urban metabolism. MIT Press, 2013. 264 p.
7. Fitzgerald J. Emerald Cities: Urban Sustainability and Economic Development. Oxford University Press, 2010. 256 p.
8. Grübler A., Fisk D. Energizing Sustainable Cities: Assessing Urban Energy. Abingdon, United Kingdom: Routledge, 2013. 213 p.
9. Hoorweg D., Sugar L., Trejos Gomez L. C. Cities and greenhouse gases moving forward. *Urbanization and Environment*. 2011. Vol. 23 (1). P. 207–227.
10. International Energy Agency. World Energy Outlook. Energy and air pollution. Special report. Executive Summary. OECD/IEA, Paris, 2016. URL: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WorldEnergyOutlookSpecialReportEnergyandAirPollution_Executivesummary_EnglishVersion.pdf
11. Johnson S. Where good ideas come from: The natural history of innovation. New York: Riverhead Books, 2010. 326 p.
12. Lefebvre H. Le droit à la ville. Paris: Anthropos, 1968. 166 p.
13. OECD. The State of National Urban Policy in OECD Countries. URL: <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/the-state-of-national-urban-policy-in-OECD-countries.pdf>
14. Parnell S. Defining a global urban development agenda. *World Development*. 2016. Vol. 78. P. 529–540.
15. Seto K., Guneralp B., Hutyra L. Global forecasts of urban expansion to 2030 and direct impacts on biodiversity and carbon pools. *PNAS*. 2012. Vol. 109, No. 40. P. 16083–16088.
16. Townsend A. Cities of data: Examining the new urban science. *Public Culture*. 2015. Vol. 27 (2). P. 201–212.
17. Troy A. The very hungry city: urban energy efficiency and the economic fate of cities. New Haven and London: Yale University Press, 2012. 384 p.
18. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016). The World's Cities in 2016 – Data Booklet (ST/ESA/SER.A/392). URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf
19. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, (ST/ESA/SER.A/366). URL: <https://esa.un.org/unpd/wup/publications/files/wup2014-highlights.Pdf>
20. UN-Habitat. Action Framework for Implementation of the New Urban Agenda. URL: <http://nua.unhabitat.org/AFINUA19thApr.pdf>
21. UN-Habitat. Principles of Planned Urbanisation. URL: <http://unhabitat.org/tag/three-legged-approach/>
22. UN-Habitat III. New Urban Agenda. URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English-With-Index-1.pdf>
23. World Commission on Environment and Development. Our Common Future, 1987. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

REFERENCES

- Angel, S. et al. "The dimensions of global urban expansion: Estimates and projections for all countries, 2000-2050" *Progress in Planning* vol. 75 (2011): 53-107.

- Cohen, B. "Urbanization in developing countries: Current trends, future projections, and key challenges for sustainability" *Technology in Science* vol. 28 (2006): 63-80.
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Ferrao, P., and Fernandez, J. *Sustainable urban metabolism* MIT Press, 2013.
- Fitzgerald, J. *Emerald Cities: Urban Sustainability and Economic Development* Oxford University Press, 2010.
- Grubler, A., and Fisk, D. *Energizing Sustainable Cities: Assessing Urban Energy* Abingdon, United Kingdom: Routledge, 2013.
- Hoorweg, D., Sugar, L., and Trejos Gomez, L. C. "Cities and greenhouse gases moving forward" *Urbanization and Environment* vol. 23 (1) (2011): 207-227.
- "International Energy Agency. World Energy Outlook. Energy and air pollution. Special report. Executive Summary. OECD" IEA, Paris, 2016. https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WorldEnergyOutlookSpecialReportEnergyandAirPollution_Executivesummary_EnglishVersion.pdf
- Johnson, S. *Where good ideas come from: The natural history of innovation* New York: Riverhead Books, 2010.
- Lefebvre, H. *Le droit a la ville* Paris: Anthropos, 1968.
- "OECD. The State of National Urban Policy in OECD Countries" <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/the-state-of-national-urban-policy-in-OECD-countries.pdf>
- Parnell, S. "Defining a global urban development agenda" *World Development* vol. 78 (2016): 529-540.
- "Svitovyi bank. Ukraina. Ohliad protsesiv urbanizatsii" [The World Bank. Ukraine. Overview of the processes of urbanization]. MBRR. <https://drive.google.com/file/d/0B9jMMBcZIHvkdXE3XzIoc0JWem8/view>
- Seto, K., Guneralp, B., and Hutyra, L. "Global forecasts of urban expansion to 2030 and direct impacts on biodiversity and carbon pools" *PNAS* vol. 109, no. 40 (2012): 16083-16088.
- "Tsili staloho rozvytku 2016-2030" [Sustainable Development Goals 2016-2030]. <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
- Townsend, A. "Cities of data: Examining the new urban science" *Public Culture* vol. 27 (2) (2015): 201-212.
- Troy, A. *The very hungry city: urban energy efficiency and the economic fate of cities* New Haven and London: Yale University Press, 2012.
- "UN-Habitat III. New Urban Agenda" <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English-With-Index-1.pdf>
- "UN-Habitat. Action Framework for Implementation of the New Urban Agenda" <http://nua.unhabitat.org/AFINUA19thApr.pdf>
- "UN-Habitat. Principles of Planned Urbanisation" <http://unhabitat.org/tag/three-legged-approach/>
- "United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016). The World's Cities in 2016 - Data Booklet (ST/ESA/SER.A/392)" http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf
- "United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, (ST/ESA/SER.A/366)" <https://esa.un.org/unpd/wup/publications/files/wup2014-highlights.Pdf>
- "World Commission on Environment and Development. Our Common Future, 1987" <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>